

Педагогіка

РЕАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСИВНО-ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОЇ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Оліяр Марія Петрівна

Місце роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та
методики початкової освіти (Україна)

e-mail: mariya_oliyar@mail.ru

РЕЗЮМЕ. Стаття містить інформацію про сутність комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів, дискурсивно-трансдисциплінарної методики її формування. Автор розкриває шляхи створення розвивального комунікативно-стратегічного освітнього середовища у процесі викладання лінгвістичних та педагогічних дисциплін.

Ключові слова: майбутній учитель початкових класів, комунікативно-стратегічна компетентність, трансдисциплінарні зв'язки, педагогічний дискурс, дискурсивно-трансдисциплінарна методика, розвивальне комунікативно-стратегічне освітнє середовище.

ABSTRACT. The article contains information about the nature of communicative and strategic competence of future primary school teachers. The author reveals the content of the discourse-transdisciplinary methods of formation of communicative and strategic competence of future teachers. The main objective of the methodology is to create an enriching communicative and strategic educational environment.

Keywords: elementary school teacher-to-be, communicative and strategic competence, transdisciplinary communication, pedagogical discourse, discursive and transdisciplinary methodology, communicative and strategic educational environment that facilitates development.

РЕЗЮМЕ. Стаття содержит інформацію о сущности коммунікативно-стратегической компетентности будущих учителей начальных классов, дискурсивно-трансдисциплинарной методике ее формирования. Автор раскрывает пути создания развивающей коммунікативно-стратегической образовательной среды в процессе преподавания лингвистических и педагогических дисциплин.

Ключевые слова: будущий учитель начальных классов, коммунікативно-стратегическая компетентность, трансдисциплинарные связи, педагогический дискурс, дискурсивно-трансдисциплинарная методика, развивающая коммунікативно-стратегическая образовательная среда.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Реформування змісту професійної освіти майбутніх учителів початкових класів передбачає орієнтацію на новий тип педагога, який володіє ключовою комунікативною компетентністю [9], насамперед її стратегічною (діяльнісною) складовою, уміє ефективно взаємодіяти з оточенням, креативно мислити, діяти у різних ситуаціях спілкування творчо і продуктивно. Разом з тим, традиційні підходи у професійній підготовці гальмують процес набуття студентами фахових компетентностей. Тому необхідно здійснювати пошук шляхів подолання диспропорції між вимогами сучасного суспільства до рівня фахової підготовки випускників педагогічних ВНЗ та реальним станом сформованості їхніх комунікативних умінь.

У психолого-педагогічних дослідженнях закладені теоретичні основи розвитку особистості майбутніх педагогів (Ю.Бабанський, І.Зязюн, Н.Кузьміна, Н.Ничкало, В.Сластьонін, В.Сухомлинський та ін.); комунікативні засади педагогічної праці, значення спілкування в навчально-

виховному процесі (О. Абдулліна, С. Архангельський, А.Богуш, О.Бодальов, В.Кан-Калик, Г.Ковальов, М.Лісіна, О.Леонтєв, Б.Ломов, О.Мудрик, Т.Яценко, Г.Цукерман та ін.); теоретичні аспекти діалогового спілкування (В.Андрієвська, Г.Балл, М.Корнев, О.Матюшкін та ін.); окремі аспекти оволодіння комунікативними стратегіями і тактиками (О. Іссерс, В.Карасик, Т.Радзієвська, Ю.Романенко, Л.Скуратівський, Л.Фаришев та ін.). Водночас проблема формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів та методичні шляхи її вирішення ще не висвітлювались у працях вітчизняних та зарубіжних учених.

У зв'язку з цим метою статті є розкриття ключових аспектів дискурсивно-трансдисциплінарної методики формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Комунікативно-стратегічна компетентність майбутніх педагогів виявляється у вміннях ефективного використання комунікативних стратегій і тактик у різних жанрах педагогічного дискурсу та комунікативних ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю вчителя. З метою її формування розроблена та реалізована дискурсивно-трансдисциплінарна методика. Спираючись на теоретико-методологічну базу дослідження, було поставлено завдання за допомогою названої методики реалізувати модель формування комунікативно-стратегічної компетентності та апробувати комплекс педагогічних умов (забезпечення дискурсивно-трансдисциплінарної організації формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів; створення розвивального комунікативно-стратегічного освітнього середовища в процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів; занурення майбутніх педагогів в активну науково-дослідницьку та самостійну комунікативно-мовленнєву діяльність).

Насамперед було здійснено корегування змісту дисциплін лінгвістичного та педагогічного циклів з урахуванням вимог до

комунікативної підготовки майбутніх педагогів, зафіксованих у вітчизняних та міжнародних нормативних актах у галузі освіти, а також забезпечення трансдисциплінарних зв'язків між дисциплінами. Трансдисциплінарність трактується вченими як більш високий етап порівняно з міждисциплінарним, який не обмежується міждисциплінарними відносинами, а розглядає їх всередині системи, де не існує строгих меж між дисциплінами [8]. Отже, трансдисциплінарний підхід передбачає таку організацію освітнього процесу, яка характеризується єдністю і взаємопроникненням наук.

Оскільки інформація сприймається адресатом насамперед через мовні засоби (звукові сигнали, слова, словосполучення, речення, тексти, інтонацію тощо), уміння сприймати їх та відповідно реагувати, основою нашого експериментального дослідження стали насамперед предмети лінгвістичного циклу. Разом з тим, ми усвідомлювали, що лише один цикл фахових предметів не може забезпечити повноцінне формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів, ця робота повинна проводитися системно викладачами всіх фахових предметів. Наприклад, текст задачі з математики також стає об'єктом комунікації в студентській аудиторії в процесі його обговорення, пошуку варіантів розв'язання, контролю, оцінки, рефлексії правильного чи неправильного вирішення тощо. Тому предметною основою формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів визначено дисципліни лінгвістичного та педагогічного циклів. Центральними лінгвістичними дисциплінами, які виступили методичною основою формування комунікативно-стратегічної компетентності, були «Сучасна українська мова з практикумом» та інтегрований курс «Методика навчання української мови в початкових класах». Центральною педагогічною дисципліною виступила «Дидактика».

Трансдисциплінарні зв'язки між навчальними предметами реалізувалися з метою економії часу та зусиль викладачів, інтеграції навчальних впливів, розширення можливостей для формування комунікативно-стратегічної

компетентності майбутніх учителів, досягнення максимальної ефективності навчального процесу. Реалізація трансдисциплінарного підходу вимагала формування групи викладачів-одномудців навколо ідеї розвитку комунікативної сфери студентів одночасно з їх додатковою науково-методичною підготовкою як однією з передумов ефективного формування комунікативно-стратегічної компетентності. Для налагодження роботи на початку експериментального навчання було проведено кілька засідань предметних секцій, у процесі яких вироблено єдині підходи до формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів, на основі програми експериментальної роботи розроблено тематичну сітку занять зі студентами. Це дало можливість створити не лише лінійну систему викладання матеріалу на основі принципів послідовності та наступності в межах однієї навчальної дисципліни, але й спіральну (поступове розширення та поглиблення знань з тієї чи іншої теми) та концентричну (повернення до вже вивчених тем з метою їх актуалізації, глибшого з'ясування сутності комунікативних явищ).

У ході науково-методичного семінару для викладачів фахових дисциплін початкової освіти ми розглянули такі питання: зміст та структура комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів; комунікативна особистість майбутнього педагога як суб'єкт професійної підготовки; комунікативні стратегії педагогічного мовлення, їх характеристика; комунікативні тактики як засіб реалізації комунікативної стратегії; взаємозв'язок комунікативної ситуації і комунікативної стратегії; система формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя; методика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього педагога; технології формування комунікативно-стратегічної компетентності студентів напряму підготовки «Початкова освіта».

Визначення системи трансдисциплінарних зв'язків послужило основою для корекції робочих навчальних програм з дисциплін

лінгвістичного та педагогічного циклів, підготовки методичних рекомендацій щодо організації експериментальної роботи, дидактичних матеріалів, розроблення вправ і завдань для аудиторної та самостійної роботи студентів.

З метою формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів на заняттях з фахових дисциплін зусилля викладачів були спрямовані на завдання використання мови в прагматичних цілях, тобто застосування комунікативних стратегій і тактик у процесі навчальної комунікації [6; 7]. Реалізація всіх складових системи формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього педагога – це складний процес, ефективність якого залежить від злагодженої системи дій викладачів, взаємодії викладачів і студентів, а також активної позиції майбутніх учителів. Робота зі студентами була спрямована на реалізацію моделі формування КСК, основними принципами функціонування якої є: відповідність моделі кінцевій меті формування комунікативно-стратегічної компетентності; врахування психологічних особливостей засвоєння студентами комунікативних знань та вмінь; оптимальне поєднання теоретичних знань та практичних умінь майбутніх педагогів; вибір найбільш ефективних форм і методів навчання.

Оскільки комунікативно-стратегічна компетентність майбутніх педагогів є складним системним явищем, яке містить низку компетенцій, на початку роботи було визначено пріоритетні напрями роботи зі студентами, які включали: формування фахових предметних знань та вмінь з мови, необхідних для викладання даного предмета в початковій школі (уміння грамотно працювати з інформацією з предметною інформацією, розмовляти мовою предмета, використовуючи відповідну лексику, термінологію; забезпечувати зворотний зв'язок з учнями); засвоєння комунікативних знань, необхідних для розуміння та здійснення комунікативних актів; формування здатності продукувати мовлення відповідно до контексту комунікативного акту, використовуючи одержані знання (уміння висловити свої думки, будувати висловлювання в усній та письмовій формі; володіти вербальними і

невербальними засобами мови, виражальними засобами; реалізувати основні функції комунікації – перцептивну, інтерактивну, інформаційну; діяти відповідно до рольового статусу; слухати, підтримувати бесіду; володіти культурою спілкування); формування здатності сприймати, розуміти зміст мовлення та комунікативної поведінки оточуючих людей; формування умінь емпатії та рефлексії; формування умінь адекватно добирати комунікативні стратегії і тактики; конструювати нові стратегії, добирати тактики, прийоми відповідно до ситуації; уникати конфліктних ситуацій, домовлятися, погоджувати позиції; створювати спільний комунікативний простір, ситуацію взаєморозуміння.

Формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів охоплює весь процес професійної підготовки вчителя, починаючи від мети, завдань, змісту, методів, засобів і закінчуючи самостійною роботою, а не лише комунікативне спрямування окремих навчальних дисциплін. Необхідно було повністю переглянути систему професійної підготовки майбутніх педагогів на основі комунікативно-діяльнісного підходу. Тому саме дискурсивно-трансдисциплінарна методика формування комунікативно-стратегічної компетентності давала можливість домогтися поставленої мети, оскільки вона: спрямована на перехід від знанневої, раціонально-просвітницької освіти до інформаційно-комунікативної; базується на провідних положеннях теорії комунікації, єдиному категоріальному апараті; пов'язана з основоположними принципами, які лежать в основі гуманістично зорієнтованої педагогічної комунікації [4]; орієнтована на формування комунікативно-стратегічної компетентності як на провідну мету професійної підготовки, надаючи їй діяльнісного характеру; об'єднує дисципліни лінгвістичного та педагогічного циклів на основі трансдисциплінарних зв'язків; забезпечує єдність змістової та діяльнісної сторін формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів.

Суб'єктами навчального процесу в цій методиці виступають викладач і

студент у ситуації спільного комунікативного середовища та взаєморозуміння, об'єктом є зміст освіти, який необхідно засвоїти. Основним способом реалізації комунікативного підходу в педагогічній практиці професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, забезпечення полісуб'єктності, діалогічності, дискурсивності комунікації є заміна лінійної односпрямованої комунікації викладач - студент на двобічну комунікацію, тобто комунікативну взаємодію [2].

У процесі констатувального експерименту повністю підтвердилася необхідність визначити, що реально треба змінити, які нові цілі та засоби їх досягнення поставити, як на рівні навчального заняття у ВНЗ запровадити теоретико-методологічні та методичні підходи, які забезпечують формування комунікативно-стратегічної компетентності студентів, розробити їх практичний зміст, дібрати способи і засоби реалізації, експериментально перевірити ефективність застосування у практиці професійної освіти. Відповідно до визначених методологічних підходів (комунікативно-діяльнісного, особистісно-прагматичного, компетентнісного, культурологічного), організація навчального заняття розглядалася як активна комунікативна взаємодія педагога та студентів на суб'єктно-суб'єктній основі в єдиному комунікативно-трансдисциплінарному середовищі, де панує загальноприйнята професійна метамова, спільна педагогічна ментальність, єдині установки на досягнення спільної мети.

Основним завданням було створення розвивального комунікативно-стратегічного освітнього середовища, яке б забезпечувало формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів на гуманістичних засадах, організацію навчально-педагогічного дискурсу. Навчально-педагогічний дискурс є складним комунікативним явищем, у межах якого здійснюється інтеракція з певною комунікативною метою, внаслідок чого виокремлюються певні комунікативні жанри як «відносно стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи висловлювань» [1, с. 255; 3]. Основним за такої організації навчання стає сам процес початкової роботи,

способи і методи здобування знань та засвоєння вмінь у специфічному інтерсуб'єктному комунікативно-діалогічному просторі, створеному викладачем, до якого студент прилучається як рівноправний учасник комунікації в колі інших учасників зі спільним розумінням соціальної ситуації, професійного світу, фахової мови, установок і уявлень, а також розгортання комунікативних стратегій і тактик у педагогічній діяльності як на рівні викладачів ВНЗ, так і майбутніх педагогів.

Зусилля викладачів були спрямовані на створення такої атмосфери в цьому комунікативному середовищі, де панує відкритість, довіра, поцінування кожної висловленої думки, взаємодопомога, захищеність, щирість [5]. Шляхом такого включення студента у взаємовідносини з навчальною інформацією, викладачем, одногрупниками знання подавалися не в готовому вигляді, а здобувалися студентами в процесі взаємодії, коли майбутні педагоги аргументовано виражали свою позицію, самостійно шукали вирішення поставлених завдань, самореалізувалися в комунікативній діяльності, набували необхідних професійних та загальнолюдських гуманних якостей. Таким чином, формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів сприймалося не як нав'язане ззовні, а як таке, що закономірно виникає в процесі інтерсуб'єктної взаємодії в новому співтоваристві суб'єктів, які перебувають у процесі пізнання. У підсумку сфера вищої педагогічної освіти, як і сучасне інформаційне суспільство, стає комунікативною як на рівні цілей (інформування студента), так і на рівні змісту (наповнення комунікативним матеріалом) та способів організації (застосування комунікативно спрямованих технологій і прийомів).

Основною одиницею навчального процесу є навчальне заняття, тому наша увага була сконцентрована на його організації як основи процесу формування комунікативно-стратегічної компетентності на таких засадах: формування комунікативної особистості майбутнього педагога засобами вербальної комунікації; формування дискурсивного мислення студентів на основі інтерсуб'єктності; оволодіння способами комунікативної взаємодії

мовою навчального предмета; засвоєння комунікативних ролей адресанта і адресата; формування діалогічного мислення і поведінки; орієнтація на здатність творчо, нестандартно вирішувати завдання, які виникають у процесі професійної комунікації; оволодіння стратегіями і тактиками комунікативної взаємодії; формування умінь самоконтролю та самооцінки власних комунікативних дій. Найважливішими напрямками розвитку комунікативних здібностей студентів були: підготовка студентів до публічних виступів; підготовка до здійснення групової комунікації; підготовка до здійснення міжособистісної комунікації.

Заняття будувалося так, щоб через комунікативну взаємодію реалізовані три основні функції викладання: організаційна, інформаційна, виховна, які сприяють формуванню комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів. Для цього викладачі використовували різноманітні засоби аргументації, змінювали комунікативні тактики і прийоми, впливали на емоційну сферу студентів, розвивали їхні перцептивні здібності та естетичні смаки. Важливим компонентом створення єдиного комунікативного простору була точна передача студентам інформації за допомогою єдиного тезаурусу, який використовували викладачі як споріднених, так і неспоріднених дисциплін, оскільки за цієї умови студенти і викладачі використовують єдину наукову мову, зрозумілу всім. Важливим завданням викладачів-мовників було засобами виразного мовлення розвивати у студентів чуття мови, створювати обстановку «естетичного замилювання» словом, його красою, милозвучністю, багатством української мови.

Комунікація здійснювалася як особистісно значуща для кожного учасника, але одночасно була заснована на спільних вимогах до всіх. Тому заняття розглядалося як спільна навчально-педагогічна комунікація (спільність дискурсів), що базувалася на погодженні позицій, розумінні та взаєморозумінні. Комунікативно-стратегічна компетентність майбутніх педагогів у цьому випадку виступала як динамічна цілісність, результат спільної особистісно-спрямованої діяльності, який фіксувався у вигляді

тексту заняття (взаємопов'язаних мікротекстів), рівноцінними співавторами якого були викладач і студенти.

Якщо в традиційному навчанні викладач під час лекційного заняття подає готову інформацію, роз'яснює її, максимально полегшуючи студентам її сприймання, то в ситуації дискурсу студент опинявся в ситуації самостійного засвоєння певного змістового елемента культурно-педагогічного досвіду, який можна по-різному трактувати, не ризикуючи бути підданим критиці за помилкові судження, здійснював роботу з власного самовдосконалення, позитивної самооцінки, «переростав» себе, одержуючи задоволення від процесу здобування знань. Таким чином, зусиллями самих студентів творилося середовище, в якому вони переживали радість успіху, перемоги над собою, відкриття різних способів мислення.

Вибудовуючи процес формування КСК в єдиному комунікативному просторі як «діалог на рівних», викладач запускав механізми самоорганізації комунікативної діяльності студентів. Цьому сприяли такі прийоми, як вираження вербальними та невербальними способами схвалення усних і письмових авторських текстів студентів; їх сприйняття без будь-яких коментарів та оцінок; визнання права студента на помилку, на оригінальність думок і суджень; сприймання студента таким, яким він є; стимулювання студентів до персоніфікації власної відкритої позиції («Я вважаю.....», «На мою думку.....», «Мені здається.....»); сприяння продукуванню різних ідей тощо. За допомогою таких комунікативних прийомів відкривались канали для створення атмосфери відкритості, щирості, довіри, психологічної безпеки, що є обов'язковою умовою формування у студентів позитивної мотивації формування комунікативно-стратегічної компетентності, інтересу до проблеми, внутрішньої потреби змінювати себе, займатися самовиховання та саморозвитком. Коли студенти вміють чітко визначити власну думку, позицію щодо тієї чи іншої проблеми, вербалізувати її, складаються умови для співставлення їх з іншими, вибору найбільш правильних, оптимальних варіантів, на основі чого народжуються нові ідеї. Це відображалось і в

письмових роботах студентів, які набували дедалі більшої комунікативної спрямованості, зміст поступово збагачувався власними міркуваннями, роздумами над психологічною суттю комунікативної ситуації, над індивідуальними особливостями комунікантів, причинами їх комунікативної реакції. Студенти висловлювали згоду/незгоду, ствердження/заперечення, сумніви/переконаність тощо, а також констатували риси комунікативної поведінки комунікантів з точки зору її розуміння, а не оцінки. Модальність висловлювань студентів засвідчувала здатність до компромісу на відміну від категоричної авторитарної позиції.

ВИСНОВКИ. Отже, оновлення змісту професійної комунікативної підготовки майбутніх учителів початкових класів вимагає розробки нових методичних підходів. Однією з актуальних проблем є формування їхньої комунікативно-стратегічної компетентності, сутність якої полягає в оволодінні комунікативними стратегіями і тактиками педагогічного мовлення. Дискурсивно-трансдисциплінарна методика максимально сприяє розв'язанню завдань формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів шляхом організації розвивального комунікативно-стратегічного освітнього середовища в педагогічних ВНЗ.

Перспективним напрямом дослідження проблеми є розробка інноваційних педагогічних технологій формування комунікативної сфери майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М.М. Проблема речевих жанров / М.М.Бахтин // Бахтин М.М. Естетика словесного творчества. - М., «Искусство», 1986. - С.240-296.
2. Білошицький А.В., Бережна І.Ф. Становлення суб'єктності студентів в освітньому процесі вузу / А.В.Білошицький, І.Ф.Бережна // Педагогіка. - 2006. - № 5. - С. 60-66.
3. Габідулліна А.Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикладі шкільного предмета

"російська мова") : автореф. дис ... д-ра філол. наук: 10.02.02 / А.Р. Габідулліна . – Київ, 2010 . – 40 с.

4. Гомонюк О. Гуманістичне освітнє середовище – провідна умова формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога / О.Гомонюк // Вісник Львів. ун-ту. Сер. пед. – 2009. – Вип. 25. Ч.1. – С. 160-168.

5. Зубкова Я.В. Ценности академического дискурса / Я.В.Зубкова // Язык, коммуникация и социальная среда. – Выпуск 7. – 2009. – С. 136-140.

6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С.Иссерс О. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.

7. Карева Л. А. Использование стратегической компетенции в процессе обучения устному общению в аспекте диалога культур : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л.А.Карева. - М., 2002. - 253 с.

8. Киященко Л.П. Опыт философии трансдисциплинарности: (казус «биоэтика») / Л.П.Киященко // Вопросы философии. - 2005. - № 8. - С. 105-117.

9. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy / Canale M. // Language and Communication / J.C. Richards, R.W. Schmidt (eds). – London & New York : Longman, 1983. – P. 2-27.